

**2015-2018-Cİ İLLƏRDƏ BƏRDƏDƏ ARXEOLOJİ QAZINTILAR
NƏTİCƏSİNDƏ AŞKARLANAN NUMİZMATİK TAPINTILAR**

Aygün Məmmədova

Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyi
aygun_kons@mail.ru

Aslan Qasımov

Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyi
aslangasumov@gmail.com

***Açar sözlər:** arxeologiya, numizmatika, orta əsrlər, Bərdə, muzey, tapıntı*
Yeni numizmatik faktların aşkarlanması, qeydiyyatı və təyinatı nəticəsində orta əsrlərdə Azərbaycanda sikkə zərbi və ticarət əlaqələrinin müəyyən edilməsi müasir dövrümüzdə aktualıq kəsb edir.

Məqalədə ilk dəfə olaraq 2015-2018-ci illərdə Bərdə rayonu ərazisində tapılmış və hazırda Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyinin Numizmatika Fondunda qorunan sikkələr haqqında məlumatlar verilmişdir.

Belə sikkələrin numizmatik təyinatı sayəsində Abbasilər (mis və gümüş, VIII - IX əsrlər), Azərbaycan atabəyləri (mis, Məhəmməd Cahan Pəhləvan və Əbubəkr bin Məhəmməd), Səlcuqlular (mis, II Qılıç Arslan), Səfəvilər (gümüş, I Hüseyn; mis, XVIII əsr) dövrünün sikkələri müəyyən edilmişdir.

Nəticədə VIII – XVIII əsrlərdə Azərbaycanda sikkə zərbi və pul dövriyyəsi ilə qənaətlər əldə edilmiş və Bərdə şəhərinin qeyd edilən mərhələdəki əhəmiyyəti vurğulanmışdır.

Belə numizmatik faktlar hazırkı dövrümüzdə məqalə müəllifləri tərəfindən ali tədris müəssisələrində, əsasən də Qərbi Kaspi Universitetində - “Arxeologiya” “Qafqaz arxeologiyası”, “Qafqaz numizmatikası” və “Azərbaycan numizmatikası” fənnlərinin tədrisində tətbiq edilir.

Məqalə tarixçilər, arxeoloqlar və numizmatlar üçün nəzərdə tutulmuşdur.

**НУМИЗМАТИЧЕСКИЕ НАХОДКИ, ОБНАРУЖЕННЫЕ В 2015-
2018-Х ГОДАХ ПРИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИХ РАСКОПКАХ В БАРДЕ**

Айгюнь Маммадова

Гасымов Аслан Аллахшюкюр оглу

***Ключевые слова:** археология, нумизматика, средние века, Барда, музей, находка*

На современном периоде представляет актуальность выявление, регистрация и определение новых нумизматических фактов, способствующих раскрытию монетной чеканки и торговых связей средневекового Азербайджана.

Впервые в статье предоставлена информация о монетах, обнаруженных в 2015-2018-х годах при археологических раскопках в Барде и ныне хранящихся в Нумизматическом фонде Национального Музея Истории Азербайджана.

В результате нумизматического определения таких монет были выявлены монеты периода Аббасидов (медь и серебро; VIII - IXвв.), атабеков Азербайджана (медь; Мухаммед Джахан Пехливан и Абубекр бин Мухаммед), Сельджукидов (медь; Кылыч Арслан II), Сефевидов (серебро, Хусейн I; медь, XVIII в.).

В итоге были сделаны выводы о монетной чеканке и денежном обращении Азербайджана в VIII – XVIII вв.

Такие нумизматические факты на нынешнем этапе внедряются в учебный процесс предметов «Археология», «Археология Кавказа» и «Нумизматика Кавказа» и «Нумизматика Азербайджана» Западно Каспийского Университета.

NUMISMATIC FINDINGS DISCOVERED IN BARDA AS A RESULT OF ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS IN 2015-2018

**Aygun Mammadova
Gasimov Aslan Allahshukur ogly**

Key words: *archaeology, numismatics, middle ages, Barda, museum, find*
As a result of the discovery, registration and identification of new numismatic facts, the defining of coinage and trade relations in Azerbaijan in the Middle Ages is relevant in our modern times.

For the first time, the article provides information about the coins found in the territory of the Barda region in 2015-2018 and currently preserved in the Numismatic Fund of the National Azerbaijan History Museum.

Due to the numismatic designation of such coins, the Abbasids (copper and silver, 8th - 9th centuries), the Atabays of Azerbaijan (copper, Muhammad Jahan Pahlavan and Abubakr bin Muhammad), the Seljuks (copper, II Kilic Arslan), the Safavids (silver, Husayn I; copper, XVIII century) period coins have been identified.

As a result, ideas were obtained about coinage and money circulation in Azerbaijan in the 8th - 18th centuries, and the importance of the city of Barda at the mentioned stage was emphasised.

Such numismatic facts are currently applied by the authors of the article in higher educational institutions, mainly in the Western Caspian University - in the teaching of the subjects "Archaeology", "Caucasian archaeology", "Caucasian numismatics" and "Azerbaijani numismatics".

The article is intended for historians, archaeologists and numismatists.

Azərbaycanın son antik və orta əsrlər dövrü tarixinə nəzər saldıqda Bərdə şəhəri özünəməxsus hadisələrlə seçilməkdədir. Bərdə Albaniya dövlətinin paytaxtı olmaqla yanaşı, sonralar Ərəb xilafətinin Qafqazda yerləşən mərkəzi şəhəri kimi fəaliyyət göstərmişdir. Bu mərhələdə yüksəliş dövrünü yaşayan Bərdərus basqınlarından sonra tənəzzülə uğramışdır.

Bərdə şəhərində arxeoloji qazıntıların aparılması onun öyrənilməsi üçün yeni faktlar cəlb etmişdir. Akademik Nərgiz Paşayevanın təşkilatçılığı ilə Moskva Dövlət Universiteti Bakı Filialı və Oksford Universiteti arasında imzalanmış müqaviləyə əsasən Oksford Universitetində Nizami Gəncəvi mərkəzi yaradılmışdır. Bərdənin Arxeoloji Öyrənilməsi layihəsi məhz Nizami Mərkəzi tərəfindən həyata keçirilmişdir.

2015-ci ildə başlanan və 2018-ci ilə qədər davam edən arxeoloji qazıntılar Bərdə şəhərinin Torpaqqala adlanan ərazisində, həmçinin, Qaratəpə kəndində yerləşən eyniadlı abidədə aparılmışdır. Qazıntılara Oksford Universitetinin əməkdaşı, dr. Pol Vördsvörs rəhbərlik etmiş və layihədə xarici mütəxəssislərlə yanaşı yerli arxeoloqlar da iştirak etmişdilər. Məqalə müəlliflərindən Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyinin əməkdaşı Aslan Qasimov, həmçinin, Bakı Dövlət Universitetinin "Tarix" fakültəsinin tələbələri Mircavid Ağalarov və Elşən Salayev də qeyd edilən arxeoloji ekspedisiyaya qoşulmuşdurlar.

Arxeoloji qazıntılar nəticəsində aşkarlanan 20 000-dən (iyirmi min) artıq maddi-mədəniyyət tapıntıları (saxsı, metal, şüşə, antropoloji qalıqlar və d.) Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyinin Arxeologiya və Numizmatika fondlarına təhvil verilmişdir.

Belə tapıntılar sırasında olan 58 ədəd sikkəni Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyinin Arxeologiya elmi-fond şöbəsinin kiçik elmi işçisi Aslan Qasimov muzeyin Numizmatika Fonduna təhvil vermişdir.

Sikkələr uzun müddət torpaqda qaldığından təmizlənilməsi zəruri hesab edilmiş və bu məqsədlə muzeyin bərpa laboratoriyasına təhvil verilmişdir. Muzeyin bərpa laboratoriyasının müdiri, t.ü.f.d., dosent Afət Rüstəmbəyovanın rəhbərliyi ilə belə sikkələri muzeyin bərpaçı-rəssamı Dinarə Ağayeva təmizləmişdir. Təmizlənilmədən sonra sikkələrin numizmatik təyinatını muzeyin Numizmatika Fondunun müdiri, tarix üzrə fəlsəfə doktoru Aygün Məmmədova etmişdir.

Məqalədə məhz göstərilən numizmatik faktlar ilk dəfə təhlilə cəlb edilmişdir.

Sikkələrin ümumi çəkisi 213,34 qramdır. Sikkələrin çəkisini müəyyən etmək rahat olsa da, uzun müddət torpaqda qaldığından əksəriyyətində yazılar silinmişdir. Bu səbəbdən də məqalədə tədqiqata cəlb etdiyimiz mis və gümüş sikkələrin təyinatı əsasən metalına, tipinə və müəyyən qədər nəzərə çarpan epigrafik və təsvirlərinə əsasən edilmişdir.

Abbasilər. Numizmatik təyinat nəticəsində Abbasilər dövrünün mis sikkəsi – fels (VIII əsr; 1 - 2 q, şəkil 1) və yazıları silinmiş gümüş sikkə (yarımdirhəm; IX əsrin II rübü; şəkil 2) müəyyən edilmişdir.

Abbasilər dövründə mis felslər Azərbaycanın yerli pul təsərrüfatında mühüm əhəmiyyətə malik idilər. Belə sikkələr yerli mədənlərdən əldə edilən metaldan zərb edilirdi. Bu sikkələrə ərəb kufi xətt ilə müsəlman təqviminə (hicri qəməri) əsasən zərb ili, xəlifə və ya canişinin adı və titulu, dini ifadələr (Allahdan başqa ilah yoxdur, Muhəmməd onun elçisidir), zərbcə (şəhər və ya ərazi adı), eləcə də Qurandan ayələr zərb edilirdi.

Azərbaycanda zərb edilən və yerli ticarətdə istifadə edilən Abbasi mis felslərinə əsasən yazılar, bəzi hallarda xırda təsvirlər – ulduzlar, dairələr zərb edilirdi.

Bu dövrün mis felslərinə ərazi adları - “Azərbaycan”, “Arran”, “Ərminiyyə”, eləcə də şəhərlər - əl-Yəzidiyyə (Şamaxı), Bərdə, əl-Bab (Dərbənd) həkk edilmişdir. Xəlifə Mehədinin adından zərb edilən mis felslər dövrün nadir və unikal nümunələridir (2, s. 218-219).

Azərbaycanın müxtəlif məkanlarında (Qəbələ, Beyləqan) Abbasi mis felslərindən ibarət dəfinələr tapılmışdır (4, s. 16, 98).

Bərdədə aşkarlanan yazıları silinmiş gümüş sikkə (IX əsrin II rübü) - yarımdirhəm həm yerli, həm də beynəlxalq ticarətdə mühüm rola malik olmuşdur.

Abbasilər dövründə 100-dən artıq zərbcəxanasında müxtəlif tipli dirhəmlər istehsal edilirdi. Əsas pul vahidlərindən biri olan gümüş dirhəmin orta çəkisi 2,958 q təşkil edirdi və bütün pul gəlirləri həm dinarlar, həm də dirhəmlərlə hesablanırdı (7, s. 18).

Bərdədə aşkarlanan yarımdirhəm IX əsrin II rübünə aiddir. Qeyd edilən dövrdə Cənubi Qafqazın pul dövriyyəsinə kəsik və ya sınıq dirhəmlər meydana gəlmişdi. Dirhəmi 2/1, 3/1, 4/1 hissələrə xırda qırıq üçün onu qayçı ilə kəsir və ya digər xüsusi alətlə kəsib bölürdülər.

Belə kəsik gümüş dirhəmlər əvvəllər də Bərdə rayonunda tapılmışdır. Bundan əlavə belə tapıntılara Masallı (Boradigah, Banbaşı, Əlvədi), Mingəçevir, Naxçıvan, Xaçmaz, Şamaxı, Quba, Qəbələ şəhərlərində də rast gəlinmişdir (7, s. 20).

IX əsrin əvvəllərindən X əsrin sonuna qədər beynəlxalq ticarətlə əlaqədar olaraq Xilafətin gümüş dirhəmləri Şərqi və Şimali Avropaya daxil olurdu (7, s. 19).

Azərbaycan atabəyləri. 2018-ci ildə Bərdədə digər sikkələrlə yanaşı həm də Azərbaycan atabəyləri dövrünün mis sikkələri - dirhəm və fəlsələri tapılmışdır.

Azərbaycan ərazisində belə sikkələrin ilk tapıntıları ötən əsrdə tapılmış və tədqiq edilmişdir. Daha sonrakı illərdə isə müxtəlif tiplər və qruplar təsnif edilmişdir.

Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyinin Numizmatika Fondunda müxtəlif çəki və tipə malik belə sikkələr qorunur. Xüsusi qeyd edilməlidir ki, bu dövrün başlıca sikkələri sırf misdən zərb edilmişdir.

Əbubəkr, Məhəmməd Cahan Pəhlivan və Abbasi xəlifəsi ən-Nasirin adı olan dövrün nadir qızıl dinarları (1,54 – 3,65 q) hazırda Amerika Numizmatika Cəmiyyətində qorunur (8, s. 527-541).

Bərdədə aşkarlanan sikkələr sırasında ikinci hökmdar Məhəmməd Cahan Pəhlivan (hicri 571 – 582 = 1175 - 1186) dövrünün mis sikkəsi vardır (şəkil 3).

Əbu Cəfər Nüsrəddin Məhəmməd Cahan Pəhlivan dövründə müxtəlif çəkili, standart (dairəvi) və qeyri-standard (itiüclu, dördbucaqlı və d.) sikkələr zərb edilmişdir (1, s. 12).

Belə sikkələrin bir qrupuna ərəb qrafikası ilə bu hökmdarın adı və titulları (əzəmətli məlik, atabəy, sultan, dünya və dinin Günəşi və s.), digərlərinə isə həm özünün, həm də qardaşı Muzəffərəddin Qızıl Arslanın adları, eləcə də sonuncunun titulu (əmirilər əmiri) zərb edilib.

Məhəmməd Cahan Pəhlivan hakimiyyətə gəldikdən sonra qardaşı Qızıl Arslanı ordu komandanı və Azərbaycan ilə Arrana canişin təyin etmişdir. Bu dövrün müxtəlif tipli sikkələrinə silahlar (xəncər, yay ilə ox) həkk edilmişdir.

Məhəmməd Cahan Pəhlivanın adı olan dirhəm və fəlsələri aşağıdakı təsnifata ayırmaq mümkündür:

- hicri 571-ci (1175) ildə əl-Müstədi və Arslanın adları ilə;
- hicri 571 – 575-ci illərin (1175 – 1179) bəzi sikkələrinə əl-Müstədi və Arslan, bəzilərinə isə əl-Müstədi və III Toğrulun adları ilə;
- hicri 571 – 582-ci illərdə (1176 – 1186) “dünya və dinin Günəşi”, “əmirilər əmiri” titulları ilə.

Hicri 575 – 582-c illərdə (1179 – 1186) bu hökmdar adından zərb edilən sikkələr 3 tiptədir:

- ən-Nasirin adı ilə;
- ən-Nasir və III Toğrulun adları ilə;
- sultan Toğrul və Qızıl Arslanın adları ilə (1, s. 10).

Bərdə ilə yanaşı Məhəmməd Cahan Pəhlivanın sikkələri respublikamızın digər məkanlarında (Ağdam, Gəncə və d.) da aşkarlanmışdır (4, s. 116-117).

Bərdədə aşkarlanan sikkələr sırasında həm də Əbubəkr ibn Muhəmmədin (587 – 607 = 1191 – 1210) də dövrünə aid mis sikkə vardır (şəkil 4).

Dördüncü hökmdar Əbubəkrin sikkələrinə əsasən onun titulları - “əzəmətli atabəy”, “şahənşah” idi. Dövrün müxtəlif tipli sikkələrinə Məhəmməd Cahan Pəhləvanın və xəlifə ən-Nasirin adları həkk edilmişdir (1, s. 15).

Bərdədə aşkarlanan sikkələr sırasında bu hökmdar dövrünün sikkələrində silah (ikidişli, bəzilərdə isə üçdişli yaba) təsvirləri nəzərə çarpır.

Şəmkirdə zərb edilmiş mis sikkələr (7,41 - 7,88 q) Əbubəkr ibn Muhəmməd dövrünün nadir tapıntılarıdır.

Adını ərəb xəlifəsi və türk sultanı ilə birgə dövrün sikkələrinə həkk etməklə Azərbaycan atabəyləri dövlətin müstəqilliyini müəyyən qədər qorumağa çalışırdılar.

Dövrün başlıca zərboxanaları Naxçıvan, Beyləqan, Şəmkir, Gəncə, Bərdə, Ərdəbil, Urmiya, Təbriz, Marağa, Dəbil şəhərlərində yerləşirdi (1, s. 5).

Əbubəkr ibn Muhəmməd dövrünün sikkələri əvvəllər də Bərdə rayonu ərazisində aşkarlanıblar (4, s. 110). Bundan əlavə belə sikkələr Beyləqan, Gəncə, İmişli rayonlarında da tapılıblar (4, s. 116, 122).

Məhəmməd Cahan Pəhləvan və Əbubəkrin hakimiyyət dövrü şirvanşah-Kəsrənilər – I Əhsitan bin Mənuçəhr (1160 - 1196), Şahənşah bin Mənuçəhr (1196 - 1202), II Əfridun bin Mənuçəhr (1202-1203), I Fərruxzad bin Mənuçəhr (1203-1204), II Fəriburz bin Əfridun (1203-1204) və I Gərşasb bin Fərruxzadın (1205-1225) hökmranlığı ilə həmdövrüdür. Eynilə atabəylərin sikkələri kimi şirvanşah-Kəsrənilərin də dirhəm və fəsləri əsasən misdən zərb edilmiş və üzərinə Abbasi xəlifələri və Səlcuq sultanlarının adları həkk edilmişdir (6, s. 45 - 51).

Roma Səlcuqluları. Bərdədə aşkarlanan sikkələr arasında nəinki yerli, həm də xarici sikkə tapılmışdır.

Burada aşkarlanan mis sikkədə atlı təsviri və ərəb qrafikası ilə “Arslan” adı zərb edilmişdir. Tipinə əsasən sikkə Səlcuqlu sultanı II Qılıc Arslan (hicri 551 – 588 = 1155 - 1192) dövründə zərb edilmişdir (şəkil 5).

37 il hakimiyyətdə olan bu hökmdar dövründə Türkiyənin Konya, Sivas zərboxanaları ən intensiv fəaliyyəti ilə fərqlənilər. Onun dövründə mis fəslər (2 – 3 q), gümüş dirhəmlər (3 q) və onların fraksiyaları (1/4, 1/6 dirhəmlər və d.) zərb edilmiş və 2,9 qram çəkili bəzi dirhəmlərdə “dinar” sözü nəzərə çarpır.

II Qılıc Arslanın sikkələrinə əsasən onun titulları – “əzəmətli sultan” və “izzəddin” (dinin əzizi) idi. Eynilə şirvanşah-Kəsrənilər və Azərbaycan atabəylərinin sikkələrində olduğu kimi bu hökmdarın da sikkələrinə Abbasi xəlifəsi ən-Nasirin adı və “möminlərin əmiri” titulu həkk edilib (3, s. 356-359).

Səfəvilər. Qeyd etdiyimiz tapıntılar sırasında mühüm numizmatik faktlardan biri də 1,66 q çəkili gümüş sikkədir. Sikkədə ərəb qrafikası ilə “zərbe Təbriz”, “bəndeyi şahe vilayət”, “Hüseyn”, “Allahdan başqa ilah yoxdur,

Muhəmməd Allahın elçisidir, Əli Allahın yaxınıdır” sözləri və rəqəmlərlə zərb ili “1129” (1716-1717) həkk edilmişdir.

Bu hökmdarın digər tipli gümüş sikkələrinə on iki imamın adları zərb edilmişdir.

Bərdədə aşkarlanan gümüş sikkə - abbası sultan Hüseyn dövrünə aiddir (1105 – 1135 = 1693 – 1723; şəkil 6). Belə sikkələr həm də Bakı, İsmayıllı, Qazax, Şamaxı, Bərdə, Lənkəran, Gəncədə də aşkarlanmışdır (4, s. 191, 193, 198, 199, 200).

Abbasıdan əlavə bu hökmdar dövründə digər nominallar – məhəmmədi və şahilər də zərb edilmişdir (5, s. 133-148).

Numizmatik faktlara əsasən bu hökmdar dövründə Qəzvin, Məşhəd, İsfəhan, Şirazda qızıl əşrəfilər (3,46 q), Naxçıvan, Gəncə, Təbriz, Rəşt, İrəvan şəhərlərində isə gümüş abbasılar zərb edilmişdir (1,3 - 36,3 q; 9).

Qeyd etdiyimiz gümüş sikkədən əlavə Bərdədə həm də 9 q çəkili mis sikkə tapılmışdır (şəkil 7). Sikkənin bir tərəfinə şir və Günəş təsviri, digər tərəfinə isə “fulus” sözü zərb edilmişdir. Tipinə əsasən bu sikkə XVIII əsrə aid mis qazbəyidir və dövrün pul təsərrüfatında istifadə edilmişdir.

Nəticə. Məqalədə təqdim etdiyimiz sikkələr İslam numizmatikasını təmsil edən faktlardır. Belə tapıntıların analoqları müasir dövrümüzdə nəinki Azərbaycanda, həm də Cənubi Qafqaz, Avropa ilə Asiyanın müxtəlif muzeyləri və şəxsi kolleksiyalarda saxlanılır.

2015-2018-ci illərdə Bərdədə aparılan arxeoloji qazıntılarda aşkarlanan sikkələr qeyd edilən ərazinin VIII – XVIII əsrlərdə önəmli mövqeyə malik olduğunu təsdiq edir. Belə sikkələrin tədqiqi orta əsr zərbxanalarını, hökmdar adlarını, eləcə də dini inancı, eləcə də xarici ölkələrlə (Türkiyə, İran, İraq) ticarəti müəyyən etməyə imkan verir.

Müxtəlif tarixi dövrlərin pul təsərrüfatını açıqlayan belə tapıntılar həm də yerli iqtisadiyyat, sikkə islahatları, kalliqrafik dəyişiklikləri də açıqlayan mühüm faktlardır.

Ədəbiyyat:

1. Məmmədova A.M. Azərbaycan atabəylərinin sikkələri. Kataloq. Bakı: Təhsil NPM, 2022, 40 s.

2. Məmmədova A.M. Xəlifə əl-Mehdi (775-785) dövründə Azərbaycanda zərb edilən nadir mis sikkə İslam numizmatikasının təbliğində vasitədir// “İslam həmrəyliyi ili 2017 – reallıqlar və perspektivlər” Respublika elmi-metodik konfransının materialları (25-26 aprel 2017). Bakı: Bakı Universiteti nəşr., 2017, s. 218 - 219.

3. Məmmədova A.M. Xındırstan dəfinəsi XII-XIII əsrlərin pul təsərrüfatını açıqlayır //V Beynəlxalq Həmzə Nigari Simpoziumu (17-19 may 2022). Ağdam, Quzanlı, 2022, s. 356-359.

4. Rəcəbli Ə.M. Sikkə dəfinələrinin izi ilə. Bakı: Ecoprint, 2019, 359 s.

5. Раджабли А.М. Монетное дело азербайджанского государства Сефевидов. Баку: Зия, 2014, 231 с..

6. Раджабли А.М. Монетная чеканка в государстве Ширваншахов (VIII – XVI вв.). Баку: ЭЛМ ва тахсил, 2015, 240 с.

7. Сейфеддини М.А. Средневековые монетные клады Азербайджана (1968-1983). Баку: ЭЛМ, 1994, 196 с.

8. Koumdjian D. Three unique gold coins of the Eldiguzid Atabegs of Northwestern Iran // Tirage a part de actes du 8eme Congres International de numismatique. New York-Washington, 1973, p. 527-541.

9. Safavid// <https://www.zeno.ru/showgallery.php?cat=2666>.

2015-2018-ci illərdə Bərdə ərazisində aparılan arxeoloji qazıntılarda aşkarlanan və hazırda Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyinin Numizmatika Fondunda qorunan sikkələr.

Şəkil 1. Inv. 57000. Abbasilər. VIII əsr. Mis fəls, 1,97 q

Şəkil 2. Inv. 57001. Abbasilər. VIII – IX əsrlər. Gümüş yarımdirhəm, 0,8 q.

Şəkil 3. Inv. 57002. Azərbaycan atabəyləri. Məhəmməd Cahan Pəhləvan (hicri 571 – 582 = 1175 - 1186). Mis fels, 1,6 q.

Şəkil 4. Inv. 57003. Azərbaycan atabəyləri. Əbubəkr ibn Muhəmməd (hicri 587 – 607 = 1191 – 1210). Mis dirhəm, 6,4 q.

Şəkil 5. Inv. 57004. Roma Səlcuqluları. II Qılıç Arslan (hicri 551 – 588 = 1155 - 1192). Mis dirhəm, 5,99 q (atlı təsviri ilə).

Şəkil 6. Inv. 57005. Səfəvilər. Hüseyn (hicri 1105 – 1135 = 1693 - 1723), Təbriz, hicri 1129 = 1716-1717, gümüş abbası, 1,65 q.

Şəkil 7. Inv. 57006. Səfəvilər. XVIII əsrin əvvəli. Mis qazbəyi, 9,05 q (şir və Günəş təsviri ilə).